

ਰੇਡੀਓ ਲਵੀਵਾਰ: ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ - ਕਿਉਂ ਬਦਲ ਰਹੀ ਹੈਂ ਫਿਜ਼ਾਈਂ

ਕੜੀ 50: ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ - ਅਨੁਕੂਲਣ ਤੇ ਆਫਤਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ

Climate change: Adaptation and Disaster Mitigation

ਮੂਲ ਖੋਜ ਅਤੇ ਆਲੋਚ: ਨਵਨੀਤ ਕੁਮਾਰ ਗੁਪਤਾ

ਪੰਜਾਬੀ ਰੁਪਾਂਤਰ ਤੇ ਖੋਜ: ਭਾਰਤ ਗਿਆਨ ਵਿਗਿਆਨ ਸੰਮਤੀ, ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

(In this episode, we have discussed the measures that are being taken at the international, national, community and the individual level in order to adopt ourselves, our residences, our crops, our yield, our coastal population, our biodiversity and our livelihood issues in the face of the rapidly emerging climate change. The details of the steps being taken for adopting our lives to the new situation and finding new crops that give good yield in the changed situation of drought or that of the water logging or higher humidity, the problems of coastal population, disaster resistant buildings, the changed innovative steps for livelihood and the steps required to reduce the impact of climate change on the complex nature of earth's climate system. We have also discussed the measures that are being adopted in order to reduce the impact of climate change on various aspects of our lives. The whole matter has been discussed as a family dialogue that has gone to the hills during vacation)

(ਇਸ ਕੜੀ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦਮਾਂ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਜਿਹੜੀਆਂ ਅਸੀਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਸਮੁਦਾਇਕ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਉਪਰ ਤਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ, ਆਪਣੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ, ਆਪਣੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਝਾੜ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਰੈਣ ਬਸੇਰਿਆਂ ਨੂੰ, ਆਪਣੀ ਤਟ ਵਰਤੀ ਆਬਾਦੀ ਨੂੰ, ਆਪਣੀ ਜੈਵਿਕ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨਤਾ ਨੂੰ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲਦੇ ਜਲਵਾਯੂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਭਰ ਰਹੇ ਨਵੇਂ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਵਿੱਚ ਢਾਲਣ ਦੇ ਲਈ ਯਾਣੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ ਦੇ ਨਾਲ ਅਨੁਕੂਲੀਕਰਨ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਯੋਗ ਹੋਣ ਹਿੱਤ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਵਧਾ ਸਕੀਏ! ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਅਸੀਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਨਵੇਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਢਾਲਣ ਦੇ ਲਈ, ਸੋਕੇ, ਸੇਮ ਤੇ ਜਿਆਦਾ ਨਮੀ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ, ਬਦਲੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਝਾੜ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਦੇ ਲਈ, ਤਟਵਰਤੀ ਆਬਾਦੀ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਢਾਲਣ ਦੇ ਲਈ, ਆਫਤ ਰੋਧਕ ਇਮਾਰਤਸਾਜ਼ੀ ਦੇ ਲਈ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੀਨਤਮ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ਦੇ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਕਮਾ ਸਕੀਏ! ਇੱਕ ਪਰਿਵਾਰਕ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਰਾਹੀਂ, ਜਿਹੜਾ ਪਰਿਵਾਰ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿੱਚ

ਛੁੱਟੀਆਂ ਕੱਟਣ ਸੈਰ ਸਪਾਟੇ ਵਾਸਤੇ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰਾ ਜੋਈਆਂ ਦੀ - ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਨੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਧਰਤ ਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਜਟਿਲ ਜਲਵਾਯੂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਆ ਰਹੇ ਬਦਲਾਵਾਂ ਕਾਰਨ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਆਫ਼ਤਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਦੇ ਲਈ!...)

ਪਾਤਰ

ਔਰਤ ਸੂਤਰਧਾਰ

ਮਰਦ ਸੂਤਰਧਾਰ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ : ਪਾਪਾ

ਵਸੁਧਾ : ਮੰਮੀ

ਸੁਰਜੀਤ : ਬੇਟੀ (15 ਸਾਲ ਦੀ)

ਅਰਜਨ : ਬੇਟਾ (8 ਸਾਲ ਦਾ)

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਯੂਨੂਸ : ਭਾਰਤੀ ਤਕਨੀਕੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪਰਿਸ਼ਦ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜਕਰਤਾ ਹਨ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਦੋਸਤ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਲਜ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਜੀਨਤ : ਭਾਰਤੀ ਜੰਗਲ ਸਰਵੇਖਣ, ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜਕਰਤਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਯੂਨੂਸ ਦੀ ਬੇਗਮ

ਭੋਲਾ : ਕਿਸਾਨ (60 ਸਾਲ ਦਾ)

ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਐਲਾਨ

(ਸਿਰਲੇਖ ਗੀਤ ਦਾ ਸੰਗੀਤ-ਟ੍ਰੈਕ ਸੁਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ)

ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ, ਕਿਉਂ ਬਦਲ ਰਹੀ ਹੈਂ ਫਿਜ਼ਾਏਂ .....

ਸੰਗੀਤ.....

ਐਲਾਨ : ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਰੇਡੀਓ ਵੱਲੋਂ ਵਿਗਿਆਨ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਹੈ, ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਲੜੀਵਾਰ “ਕਿਉਂ ਬਦਲ ਰਹੀ ਹੈਂ ਫਿਜ਼ਾਏਂ” ਦੀ ਪੰਜਾਹਵੀਂ ਕੜੀ “ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ: ਅਨੁਕੂਲਨ ਤੇ ਆਫ਼ਤਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ”

(ਸਿਰਲੇਖ ਗੀਤ ਦਾ ਸੰਗੀਤ-ਟ੍ਰੈਕ ਮੁੜ ਸੁਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ)

ਔਰਤ ਸੂਤਰਧਾਰ : ਹਾਂ ਜੀ! ਪਿਆਰੇ ਸ੍ਰੋਤਿਓ ... ਸੁਆਗਤ ਹੈ ਜੀ ਤੁਹਾਡਾ ਸਭ ਦਾ ਅੱਜ ਦੇ “ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨ” ਦੇ ਲੜੀਵਾਰ “ਕਿਉਂ ਬਦਲ ਰਹੀ ਹੈਂ ਫਿਜ਼ਾਏਂ” ਦੀ ਪੰਜਾਹਵੀਂ ਕੜੀ ਵਿੱਚ।

ਮਰਦ ਸੂਤਰਧਾਰ : ਹਾਂ! ਇਸ ਲੜੀਵਾਰ “ਕਿਉਂ ਬਦਲ ਰਹੀ ਹੈਂ ਫਿਜ਼ਾਏਂ” ਦੀ ਪਿਛਲੀ ਕੜੀ, ‘ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਤਿਆਰ ਹਾਂ: ਉਪਚਾਰ ਕਾਰਵਾਈਆਂ’ ਵਿੱਚ ਸੁਣਾਈ ਸੀ ਕਹਾਣੀ ਭਾਰਤ ਵੱਲੋਂ ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ ਨਾਲ ਸਿੱਝਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਤੇ ਉਪਚਾਰ ਉਪਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਰਥਾਵਾਂ ਦੀ!

ਔਰਤ ਸੂਤਰਧਾਰ : ਹਾਂ ਜੀ! ਹੋਈ ਸੀ ਚਰਚਾ ਕਿ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਜਲਵਾਯੂ ਕਿਵੇਂ ਹੈ ਇੱਕ ਜਟਿਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਘਟਕ!

ਮਰਦ ਸੂਤਰਧਾਰ : ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਸੀ ਕਹਾਣੀ ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿਸ਼ੇ ਉਪਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇੱਕ ਸੰਮੇਲਨ ਤੋਂ!

ਔਰਤ ਸੂਤਰਧਾਰ: ਸੁਣੇ ਸਨ ਅਸੀਂ ਕਿੱਸੇ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਨਿਰੰਤਰ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਸਾਗਰਾਂ, ਜੰਗਲਾਂ ਤੇ ਬਨਸਪਤੀਆਂ, ਵਾਯੂਮੰਡਲ, ਜੀਵਾਂ-ਜੰਤੂਆਂ ਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ!

ਮਰਦ ਸੂਤਰਧਾਰ : ਸੁਣਾਈ ਸੀ ਕਹਾਣੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ ਜਲਵਾਯੂ ਇਸ ਧਰਤ ਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਪਿਛਲੇ ਲੱਖਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ!

ਔਰਤ ਸੂਤਰਧਾਰ : ਹੋਈ ਸੀ ਗੱਲ ਕਿ ਸਾਡੀ ਆਧੁਨਿਕ ਜੀਵਣ ਸ਼ੈਲੀ ਬਣ ਗਈ ਹੈ ਉਰਜਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਖਪਤਕਾਰ, ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਉਦਯੋਗਾਂ, ਖੇਤੀ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਖੇਤੀਯੋਗ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਅ ਵੀ ਹਨ ਮੁੱਖ ਕਾਰਕ ਜਲਵਾਯੂ ਦੇ ਬਦਲਾਅ ਦੀ ਰਫਤਾਰ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ!

ਮਰਦ ਸੂਤਰਧਾਰ : ਸੁਣਾਈ ਸੀ ਕਹਾਣੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸਾਡੇ ਜੰਗਲ, ਜਲ ਸੰਸਾਧਨ, ਤੱਟੀ ਇਲਾਕੇ ਤੇ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਵੀ ਪਾਉਂਦੇ ਨੇ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ ਦੀ ਵਧਦੀ ਤੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ!

ਔਰਤ ਸੂਤਰਧਾਰ : ਹੋਈ ਸੀ ਗੱਲ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸਾਡੀਆਂ ਭੋਜਨ ਲੋੜਾਂ ਤੇ ਸਿਹਤ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਨਿੱਤ ਦਿਨ ਵੱਧ ਰਹੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਨੇ ਤੇਜ਼, ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਅਤੇ ਅਨੁਮਾਨਿਤ ਦਰ ਤੋਂ ਵੀ ਕਿਤੇ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਵਾਧੇ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਦਰ!

ਮਰਦ ਸੂਤਰਧਾਰ : ਸੁਣਾਏ ਸਨ ਕਿੱਸੇ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਜਲਵਾਯੂ ਨਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਸਾਡਾ ਦੇਸ਼ ਭਾਰਤ ਵੀ ਅਤੇ ਤਾਪਮਾਨ ਤੇ ਬਾਰਸ਼ ਦੇ ਬਦਲਾਅ ਕਾਰਨ ਸਾਡੇ 6 ਕਰੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕ ਹੋਣਗੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤ!

ਔਰਤ ਸੂਤਰਧਾਰ : ਸੁਣ ਲਿਆ ਸੀ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਸੱਚ ਵੀ ਕਿ ਅੱਜ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ ਪਿਛਲੀ ਸਦੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਰੀਬ ਇੱਕ ਡਿਗਰੀ ਸੈਲਸੀਅਸ ਗਿਆ ਹੈ ਵਧ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ ਨੂੰ ਝੱਲ ਸਕਣ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਵੱਲ ਮੋੜਾ ਕੱਟੀਏ!

ਮਰਦ ਸੂਤਰਧਾਰ : ਹੋਈ ਸੀ ਗੱਲ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਰਗੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ ਝਲਦੇ ਨੇ ਦੋਹਰੀ ਮਾਰ ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ ਦੀ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ ਦੀ ਅਤੇ ਵਧਦੀਆਂ ਸਿਹਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ, ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਉਤਸਰਜਨ ਸੰਸਾਰ ਔਸਤ ਤੋਂ 70% ਘੱਟ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਤਾਂ 93% ਘੱਟ ਹੈ...

ਔਰਤ ਸੂਤਰਧਾਰ : ਸੁਣ ਲਏ ਸਨ ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਸੇ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਲੋੜ ਹੈ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਦੇ ਉਪਚਾਰ ਤੇ ਉਪਾਅ ਦੀ, ਕਿਵੇਂ ਊਰਜਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਘਟਾ ਕੇ ਅਤੇ ਨਵਿਆਉਣਯੋਗ ਊਰਜਾ ਸ੍ਰੋਤ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਵਧ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਅਨੁਕੂਲਣ ਵੱਲ ਵੀ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਉਪਚਾਰ ਤੇ ਉਪਾਅ ਵੱਲ ਵੀ ਤਾਂ ਕਿ ਅਗਲੇ ਦੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੱਕ ਉਤਰੀ ਧਰੁਵ ਨੂੰ ਬਰਫ-ਰਹਿਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾ ਸਕੀਏ!

ਮਰਦ ਸੂਤਰਧਾਰ : ਦੇਸਤੋ ਰੇਡੀਓ ਲੜੀਵਾਰ ਦੀ ਇਸ ਕੜੀ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਬਿਆਨ ਕਰਾਂਗੇ ਕਹਾਣੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਦਲਾਅ ਅਤੇ ਆਲਮੀ ਤਪਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਢਾਲਣ ਦੀ ਅਤੇ ਇਸ ਬਦਲਾਅ ਕਾਰਨ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਆਫ਼ਤਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਦੀ!

ਔਰਤ ਸੂਤਰਧਾਰ: ਲਓ ਸੁਣੋ ਇਸ ਨਵੇਂ ਲੜੀਵਾਰ ‘ਕਿਉਂ ਬਦਲ ਰਹੀ ਹੈ ਫਿਜ਼ਾਏ’ ਦੀ ਪੰਜਾਹਵੀਂ ਕੜੀ “ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ - ਅਨੁਕੂਲਨ ਤੇ ਆਫ਼ਤਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ....”! ਇਉਂ ਕਰਦੇ ਨੇ ਪੇਸ਼ ਸਾਡੇ ਇਹ ਕਲਾਕਾਰ!

.....ਲੜੀਵਾਰ ਦੀ ਧੁਨ.....

.....ਦ੍ਰਿਸ਼ ਬਦਲਾਅ ਸੰਗੀਤ.....

.....ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪਹਿਲਾ.....

(ਦ੍ਰਿਸ਼ ਬਦਲਾਅ ਸੰਗੀਤ .....ਮੱਧਮ ਪੈਂਦਾ ਹੈ)

(ਸੁਰਜੀਤ, ਅਰਜਨ ਅਪਣੇ ਮੰਮੀ-ਪਾਪਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਤੇ ਵਸੁਧਾ ਦੇ ਨਾਲ ਹਿਮਾਚਲ ਘੁੰਮਣ ਆਏ ਹਨ। ਕੁੱਲੂ-ਮਨਾਲੀ ਵਿਖੇ ਸਭ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਸੈਰ 'ਤੇ ਨਿਕਲੇ ਹਨ)

ਸੁਰਜੀਤ : ਕਿੰਨਾ ਸੋਹਣਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੈ! ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੱਕ ਹਰਿਆਲੀ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ ਮੰਮੀ!

ਵਸੁਧਾ : ਹਾਂ ਸੁਰਜੀਤ, ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਜਿਹੇ ਪਹਾੜੀ ਖੇਤਰ ਜਿਆਦਾ ਪਸੰਦ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ : ਸਹੀ ਕਿਹਾ ਵਸੁਧਾ, ਹਰੀ-ਭਰੀ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਮਨ ਨੂੰ ਬੇਹੱਦ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਅਰਜਨ : ਪਰ ਪਾਪਾ, ਤੁਹਾਡੀ ਇਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਹੀ ਹੁੰਦੀ ਦਿਸ ਨਹੀਂ ਰਹੀ!

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ : ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਅਰਜਨ ਬੇਟਾ?

ਅਰਜਨ : ਪਾਪਾ! ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਥੇ ਸੇਬ ਦੇ ਖੇਤ ਹੋਣਗੇ ਪਰ ਇਥੇ ਤਾਂ ਅਨਾਰ ਅਤੇ ਆੜੂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਦਿਸ ਰਹੀ ਹੈ।

ਵਸੁਧਾ : ਓ ਹਾਂ ਅਰਜਨ, 10 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਆਏ ਸੀ ਤਾਂ ਇਥੇ ਸੇਬ ਦੇ ਬਗੀਚੇ ਹੀ ਸਨ!

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ : ਹਾਂ, ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਜਾਵਾਂਗੇ ਉੱਥੇ ਸੇਬ ਦੇ ਬਗੀਚੇ ਹੋਣਗੇ!

ਸੁਰਜੀਤ : ਪਾਪਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਆਪਾਂ ਇਸ ਬਾਬਤ ਉਸ ਅੰਕਲ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਜੋ ਉੱਥੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ!

ਵਸੁਧਾ : ਹਾਂ... ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪੁੱਛ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਇਥੇ ਉਹ ਸੇਬ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ?

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ : ਨਮਸਕਾਰ ਜੀ, ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਬਠਿੰਡੇ ਤੋਂ ਆਏ ਹਾਂ। ਲਗਭਗ 10 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਆਏ ਸੀ ਤਾਂ ਇਥੇ ਸੇਬ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬਗੀਚੇ ਸਨ ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਥੇ ਦੂਸਰੇ ਫਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਖੇਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਿਸ ਰਹੇ ਹਨ!

ਭੋਲਾ : ਹਾਂ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹੋ। ਇਕ ਸਮੇਂ ਇੱਥੇ ਸੇਬ ਦੀ ਫਸਲ ਬਹੁਤ ਅੱਛੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਸੇਬ ਦੀ ਫਸਲ ਕਾਫੀ ਘਟਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚਲ ਪਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਸੇਬ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਕਿਵੀ ਅਤੇ ਅਨਾਰ ਵਰਗੇ ਫਲ ਉਗਾਉਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਏ ਹਾਂ।

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ : ਤਾਂਹੀਓ ਸਾਨੂੰ ਇਥੋਂ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਕਾਫੀ ਬਦਲਿਆ-ਬਦਲਿਆ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਭੋਲਾ : 1200-1800 ਮੀਟਰ ਦੀ ਮੱਧ ਉਚਾਈ ਵਾਲੇ ਪਹਾੜੀ ਖੇਤਰਾਂ, ਜਿਵੇਂ-ਕੁੱਲੂ, ਸ਼ਿਮਲਾ ਅਤੇ ਮੰਡੀ ਵਰਗੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਅਮਲ ਕੁਝ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੀ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇਣ ਲੱਗੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਸੇਬ ਦੇ ਬਾਗਾਂ ਵਿਚ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ 1000-1200 ਮੀਟਰ ਦੀ ਘੱਟ ਉਚਾਈ ਤੇ ਲਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕਿਵੀ ਅਤੇ ਅਨਾਰ ਵਰਗੇ ਫਲਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਅਰਜਨ : ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਹੋਣ ਲੱਗ ਗਿਆ ਹੈ?

ਭੋਲਾ : ਬਾਬੂ ਜੀ, ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੁਝ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਪਰ ਕਈ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਇਥੇ ਜੀ.ਬੀ. ਪੰਤ ਖੇਤੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਆਏ ਸਨ ਉਹ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਇਥੋਂ ਦੇ ਆਬੋਹਵਾ ਵਿਚ ਜੋ ਬਦਲਾਅ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਥੋਂ ਦੀ ਠੰਡਕ ਘੱਟ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹਾਂ ਕਿ ਠੰਡਕ ਘੱਟ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸੇਬ ਦੀ ਫਸਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅੱਛੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਅਰਜਨ : ਆਬੋਹਵਾ, ਇਹ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ?

- ਪ੍ਰਕਾਸ਼** : ਬੇਟਾ, ਆਬੋਹਵਾ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਜਲਵਾਯੂ!
- ਸੁਰਜੀਤ** : ਪਾਪਾ, ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਨਲ ਸਬੰਧਿਤ ਇਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਡੀ.ਡੀ. ਸਾਇੰਸ 'ਤੇ ਵੇਖਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ ਦੇ ਕਾਰਨ ਗਲੇਸ਼ੀਅਰਾਂ ਦਾ ਪਿਘਲਣਾ, ਮੌਸਮ ਦੀਆਂ ਅਜੀਬ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਦਾ ਖਤਮ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਝਾੜ ਦੇ ਘੱਟ ਹੋਣ ਵਰਗੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਘਟ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਿੱਤ ਦਿਨ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਇੱਕ ਹੀ ਵਤੀਰੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ!
- ਭੋਲਾ** : ਹਾਂ, ਤਾਂਹੀਓ ਤਾਂ ਇਥੇ ਆਏ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਉਗਾਈਏ ਜਿਹੜੀਆਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਫਿਜ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ।
- ਪ੍ਰਕਾਸ਼** : ਬੱਸ ਹੋ ਗਈ ਨਾ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਅਨੁਕੂਲਣ ਜਾਂ ਢਾਲ ਲੈਣ ਬਾਬਤ? ਅਡੈਪਟੇਸ਼ਨ ਯਾਣੀ ਅਨੁਕੂਲਣ ਦਾ ਭਾਵ ਹੀ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਬਦਲਦੇ ਹਾਲਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਅਰਥਚਾਰੇ ਨੂੰ ਢਾਲ ਲੈਣਾ! ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੁਆਰਾ ਅਨੁਕੂਲਣ ਨੂੰ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਸਬੰਧੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਯੁੱਧਨੀਤੀ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਨੁਕੂਲਣ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਿੰਡ, ਜਿਲ੍ਹਾ ਸੂਬਾ, ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਦੁਨੀਆ - ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਭੋਲਾ** : ਬਾਬੂ ਜੀ, ਇਹ ਸਭ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਬਸ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੌ ਜਿਹਾ ਮੌਸਮ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਫਸਲ ਲਗਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕਿ ਸਾਡਾ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਹੋਵੇ।
- ਪ੍ਰਕਾਸ਼** : ਤੁਸੀਂ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਕਿਹਾ। ਅੱਛਾ, ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਚੱਲਦੇ ਹਾਂ, ਨਮਸਕਾਰ!
- ਭੋਲਾ** : ਨਮਸਕਾਰ, ਫਿਰ ਦੁਬਾਰਾ ਕਦੇ ਆਏ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਣਾ।
- ਵਸੁਧਾ** : ਹੋਟਲ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵੀ ਤਾਂ ਕਰਨੀ ਹੈ!
- ਸੁਰਜੀਤ** : ਓ ਹਾਂ, ਕੱਲ੍ਹ ਸਵੇਰੇ ਤਾਂ ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਜਲਦੀ ਉੱਠਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ!
- ਅਰਜਨ** : ਉਥੇ ਤਾਂ ਮਜ਼ਾ ਆ ਜਾਏਗਾ। ਬਹੁਤ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਯੂਨੂਸ ਅੰਕਲ ਨੂੰ ਮਿਲਾਂਗੇ!

ਵਸੁਧਾ : ਆਹੋ! ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਯੁਨੂਸ ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਵਣ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪਰੀਸ਼ਦ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਹਨ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿੱਲੀ ਆਉਣਾ ਘਟ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸੁਰਜੀਤ : ਹਾਂ ਮੰਮੀ! ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਅੰਕਲ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਹੋ ਹੀ ਜਾਏਗਾ।

.....ਦ੍ਰਿਸ਼ ਬਦਲਾਅ ਸੰਗੀਤ.....

.....ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੂਜਾ.....

(ਦ੍ਰਿਸ਼ ਬਦਲਾਅ ਸੰਗੀਤ .....ਮੱਧਮ ਪੈਂਦਾ ਹੈ)

(ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਇਹ ਸਾਰੇ ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਯੁਨੂਸ ਦੇ ਕੋਲ ਹਨ)

ਯੁਨੂਸ : ਬੱਚਿਓ, ਕਿਵੇਂ ਰਿਹਾ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਕੁੱਲੂ-ਮਨਾਲੀ ਦਾ ਸਫਰ।

ਸੁਰਜੀਤ : (ਉਤਸਾਹ ਨਲ ਬੋਲਦੇ ਹੋਏ) ਬਹੁਤ ਰੋਮਾਂਚਕ ਰਿਹਾ ਅੰਕਲ।

ਅਰਜਨ : ਪਰ ਸੇਬ ਦੇ ਬਗੀਚੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖ ਪਾਏ।

ਯੁਨੂਸ : ਹਾਂ, ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਸੇਬ ਦੇ ਬਗੀਚਿਆਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਬਦਲ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ ਦੇ ਕਾਰਨ।

ਜੀਨਤ : ਬੱਚਿਓ, ਲਓ ਨਸ਼ਤਾ ਕਰ ਲਓ। ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹੀ ਰਹਿਣਗੀਆਂ।

ਸੁਰਜੀਤ : ਆਂਟੀ, ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥ ਦੀਆਂ ਸੇਵੀਆਂ ਦੀ ਯਾਦ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਅਰਜਨ : ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਅੰਕਲ ਦੀ ਬਣਾਈ ਬਿਰਿਆਨੀ ਅੱਛੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ।

ਵਸੁਧਾ : ਅੱਛਾ! ਤਾਂ ਇਸ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅੰਕਲ-ਆਂਟੀ ਦੀ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਹੈ!

(ਸਾਰੇ ਹੱਸਦੇ ਹਨ)

ਅਰਜਨ : ਵੈਸੇ ਸਾਡਾ ਦੇਸ਼ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੀ ਹੈ! ਕਿਤੇ ਤਪਦੇ ਰੇਗਿਸਤਾਨ ਹਨ ਤੇ ਕਿਤੇ ਬਰਫਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜ ਜਿਹੇ ਗਲੇਸ਼ੀਅਰ।

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ : ਹਾਂ, ਬੱਚਿਓ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਇਹੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ।

ਯੁਨੂਸ : ਹਾਂ, ਪਰ ਇਸੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਾਨੂੰ ਕਈ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਵੀ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਯੁੱਧਨੀਤੀਆਂ ਬਨਾਉਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਿਮਾਚਲ

ਖੇਤਰ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਪੱਛਮੀ ਘਾਟ, ਉਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਰਾਜ ਜਾਂ ਫਿਰ ਤੱਟੀ ਖੇਤਰ; ਸਭ ਦੇ ਲਈ ਇਕ ਸਮਾਨ ਉਪਾਅ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾਉਣਗੇ।

ਸੁਰਜੀਤ : ਜਿਵੇਂ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਰਾਤ ਬਿਤਾਉਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਗਰਮ ਕੱਪੜੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੂਤੀ ਕੱਪੜੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗਰਮੀ ਨਾ ਲੱਗੇ।

ਵਸੁਧਾ : ਠੀਕ ਓਵੇਂ ਹੀ ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਹਰ ਇਕ ਖੇਤਰ ਦੇ ਲਈ ਉਥੋਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਮੁਤਾਬਕ ਹੀ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਕਦਮ ਉਠਾਉਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਜਿਥੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕਮੀ ਹੈ ਉਥੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਉਗਾਉਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਹੜੀਆਂ ਘੱਟ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਵਧੀਆ ਝਾੜ ਦੇਣ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ ਹੈ ਉਥੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਉਗਾਉਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਮੀ ਵਿਚ ਵੀ ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖ ਸਕਣ।

ਜ਼ੀਨਤ : ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਰਮੀ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਮੱਛਰਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਰੋਗਾਂ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਲਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਬਨਾਉਣੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਠੰਡ ਹੈ ਉਥੇ ਠੰਡ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਰੋਗਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੱਟੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਅਲੱਗ ਰਣਨੀਤੀ ਬਨਾਉਣੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਅਰਜਨ : ਯਾਨੀ ਜਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਦੇਸ਼ ਓਹੋ-ਜਿਹਾ ਭੇਸ, ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਹੀ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਪ੍ਰਤੀ ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਢਾਲ ਪਾਵਾਂਗੇ।

ਯੁਨੂਸ : ਬੱਚਿਓ, ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਨੁਕੂਲਣ ਦੇ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਾਫੀ ਨੀਤੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਜ਼ੀਨਤ : ਪਰ ਨੀਤੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਨੂੰ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ! ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜੰਗਲਾਂ ਦਾ ਸੁਰੱਖਿਅਣ ਕਰਨਾ। ਜੰਗਲ ਅਤੇ ਰੁੱਖ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਬਨ ਸਿੰਕ ਯਾਣੀ ਗਰਕੀ ਹਨ। ਉਹ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿੱਚੋਂ ਕਾਰਬਨ ਡਾਇਆਕਸਾਈਡ ਨੂੰ ਸੋਕ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਰਬਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਭੰਡਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਯੁਨੂਸ : ਵੈਸੇ ਜੰਗਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਾਰਬਨ ਸੋਖਤ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਅਸਾਨ ਅਤੇ ਸਸਤਾ ਮਾਧਿਅਮ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੁਰਜੀਤ : ਫਿਰ ਤਾਂ ਜੰਗਲ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕਾਫੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ।

- ਯੂਨੂਸ** : ਹਾਂ ਸੁਰਜੀਤ, ਜੰਗਲ ਅੱਜ ਲਗਭਗ 2640 ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਫੈਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰ ਸਾਲ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਤੋਂ ਅਨੁਮਾਨਿਤ 1.5 ਗੀਗਾਟਨ ਕਾਰਬਨ ਸੋਖ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ, ਜੇਕਰ ਜੰਗਲਾਂ ਦਾ ਟਿਕਾਉ ਢੰਗ ਨਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣ ਅਤੇ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਕੂਲਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਕੇਂਦਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਪ੍ਰਕਾਸ਼** : ਯਾਣੀ ਜੇਕਰ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਖ-ਲਗਾਓ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਚਲਾਉਣ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।
- ਜ਼ੀਨਤ** : ਹਾਂ, ਭਾਈ ਸਾਹਬ, ਸਹੀ ਕਿਹਾ ਤੁਸੀਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਜੰਗਲਾਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੱਲ ਵੀ ਕਦਮ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਜੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਛੇੜ-ਛਾੜ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੋਵੇ। ਟਿਕਾਉ ਵਣ ਪ੍ਰਬੰਧਣ ਹੀ ਤਾਂ ਵਣ ਪਰਿਸਥਿਤਿਕੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਵਧਾਵਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
- ਯੂਨੂਸ** : ਟਿਕਾਉ ਵਣ ਪ੍ਰਬੰਧਣ ਦੁਆਰਾ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਵਿਚ ਜੰਗਲਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ; ਜੰਗਲਾਂ ਨੂੰ, ਜੰਗਲੀ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਜੰਗਲ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨਵੀਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਮੱਦਦ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ।
- ਵਸੁਧਾ** : ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਟਿਕਾਉ ਵਣ ਪ੍ਰਬੰਧਣ, ਟਿਕਾਉ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਭੋਜਨ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਗਰੀਬੀ ਦੂਰ ਕਰਨ, ਟਿਕਾਉ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਥਾਈ ਭੂਮੀ ਉਪਯੋਗ ਵਿਚ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਪ੍ਰਕਾਸ਼** : ਜੰਗਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਣ ਕੇਵਲ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਨਾ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਜਿਵੇਂ ਉਤਪਾਦਨ, ਮਿੱਟੀ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਸੁਰੱਖਿਅਣ, ਜੈਵ-ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਸੁਰੱਖਿਅਣ, ਸਮਾਜਿਕ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਿਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ, ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ ਦੂਰ ਕਰਨ ਆਦਿ ਵਿਚ ਵੀ ਸਹਾਇਕ ਸਾਬਿਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਅਰਜਨ** : ਅੱਛਾ ਪਾਪਾ! ਫਿਰ ਤਾਂ ਜੰਗਲ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ।

- ਵਸੂਧਾ** : ਜੰਗਲ ਕੇਵਲ ਸਾਡੇ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਲਈ ਵੀ ਓਨੇ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਾਲ ਜੈਵਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਾਲੇ 12 ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਰਤ ਵੀ ਇਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਨਸਪਤੀਆਂ ਅਤੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਹੈ।
- ਜ਼ੀਨਤ** : ਹਾਂ ਭਾਬੀ, ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਜੰਗਲ ਹਨ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਜੰਗਲ, ਤਪਦੇ ਰੇਗਿਸਤਾਨੀ ਜੰਗਲ, ਪਿਛਲ ਪਾਣੀਆਂ ਦੇ ਮੈਂਗ੍ਰੋਵ ਜੰਗਲ ਆਦਿ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਨੂੰ ਪਨਾਹ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ 16 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਣ ਸਮੂਹ ਅਤੇ 221 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਣ ਹਨ।
- ਪ੍ਰਕਾਸ਼** : ਧਰਤੀ ਗ੍ਰਹਿ ਜੰਗਲ ਸ੍ਰੋਤ ਅੰਕਲਣ (ਗਲੋਬਲ ਫਾਰੈਸਟ ਰਿਸੋਰਸ ਅਸੈਸਮੈਂਟ GFRA), 2010 ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਣ ਖੇਤਰ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ 10ਵੇਂ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਹੈ। ਵਣ ਸਥਿਤੀ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਰਤ ਦਾ ਵਣ ਖੇਤਰ 24.4 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਕੁਲ ਮਨੁੱਖੀ ਅਬਾਦੀ ਦਾ 17% ਅਤੇ ਚੌਪਾਏ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਅਬਾਦੀ ਦਾ 18% ਨਿਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ ਭਾਰਤ ਕੋਲ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕੁਲ ਜ਼ਮੀਨੀ ਖੇਤਰਫਲ ਦਾ ਕੇਵਲ 2.4% ਭਾਗ ਹੀ ਹੈ!
- ਯੂਨੂਸ** : ਵਣਾਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਵਣਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਣ ਦੇ ਲਈ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੋਲ ਇਕ ਵਿਆਪਕ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਢਾਂਚਾ ਹੈ। “ਜੰਗਲਾਤ” ਵਿਸ਼ਾ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਅਨੁਸੂਚੀ - ਸੱਤ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਜੰਗਲਾਤ ਬਾਬਤ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਰਾਜ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਥ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਜ਼ੀਨਤ** : ਦਰਅਸਲ ਸਹੀ ਮਾਅਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੂਲ ਰੂਪ ਨਾਲ, ਸਾਡੇ ਜੰਗਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ! ਸੱਤਰ ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕੁਦਰਤੀ ਵਣ ਸੁਰੱਖਿਅਣ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮਝ ਦੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣ 'ਤੇ ਭਾਰਤ ਨੇ ਰੁੱਖ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸਮੁਦਾਇਕ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿੰਡ-ਪੱਧਰੀ ਕਈ ਸੰਮਤੀਆਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪਹਿਲ ਨਾਲ ਰੁੱਖ ਲਗਾਓ ਮੁਹਿੰਮ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।
- ਯੂਨੂਸ** : ਬੱਚਿਓ, ਤੁਹਾਡੀ ਆਂਟੀ ਨੇ ਵੀ ਇਕ ਅੱਛਾ ਨਿਯਮ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਾਲ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਵੀ ਘਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੈਂਬਰ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਂਟੀ ਇਕ ਪੌਦਾ ਜਰੂਰ ਲਗਾਉਂਦੀ ਹੈ।
- ਜ਼ੀਨਤ** : ਅਤੇ ਸਾਲ ਭਰ ਉਸ ਪੌਦੇ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਕਲ ਕਰਦੇ ਹਨ।

- ਵਸੁਧਾ** : ਵਾਹ ਜੀ! ਤੁਹਾਡਾ ਪਰਿਵਾਰ ਤਾਂ ਸੱਚੀਂ ਮੁੱਚੀ ਹੀ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨੇਕ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।
- ਯੂਨੂਸ** : ਇਕ ਅੱਛੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਵਣ ਸਰਵੇਖਣ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ 1994 ਤੋਂ 2004 ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਦੀ ਕਾਰਬਨ ਗਰਕੀ (ਸਿੰਕ) ਵਿੱਚ 5920 ਲੱਖ ਟਨ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।
- ਪ੍ਰਕਾਸ਼** : ਵੈਸੇ ਜੰਗਲ ਲਗਾਉਣ ਅਤੇ ਵਣ ਬਹਾਲੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜੰਗਲੀ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਘਣਤਾ ਵਧਣ ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਨ 'ਚੋਂ ਕਾਰਬਨ ਡਾਇਆਕਸਾਈਡ ਦੇ ਸੋਖਣ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।
- ਯੂਨੂਸ** : ਵਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਾਰਬਨ ਸੋਖਣ ਦੀ ਦਰ, ਅਪਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਵਣ ਪ੍ਰਬੰਧਣ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ, ਰੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਦੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- ਜ਼ੀਨਤ** : ਵਣਾਂ ਦੀ ਕਟਾਈ, ਜੰਗਲਾਂ ਦਾ ਮਰਣਾ ਜਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਹੁੰਦੇ ਨੁਕਸਾਨ, ਚਾਹੇ ਮਾਨਵ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕਰਕੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਾਰਬਨ ਭੰਡਾਰਣ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਆਉਣਾ ਅਤੇ ਗ੍ਰੀਨ ਹਾਊਸ ਗੈਸਾਂ ਦੇ ਉਤਸਰਜਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।
- ਯੂਨੂਸ** : ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਣ ਸੁਰੱਖਿਅਣ ਅਜਿਹੇ ਕਈ ਨਾਂਹ-ਪੱਖੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਰਾਹਤ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਆਖਰਕਾਰ ਵਣਾਂ ਦੇ ਮਰਨ ਅਤੇ ਵਣਾਂ ਦੀ ਕਟਾਈ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹੋਰ ਜੰਗਲੀ ਉਤਪਾਦਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਜਾਂ ਹਾਨੀ, ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦੇ ਲਈ ਖਤਰਾ, ਵਾਤਾਵਰਨੀ ਕਾਰਜਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਖਤਰਾ।
- ਵਸੁਧਾ** : ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਵਣਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਸਾਡੇ ਇਥੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਰਹੀ ਹੈ।
- ਯੂਨੂਸ** : ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵਣਾਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਹੁਣ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੀ ਕਈ ਨੀਤੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।
- ਸੁਰਜੀਤ** : ਅੰਕਲ, ਅਕਸਰ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ.ਸੀ. ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹਾਂ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ ਨਾ ਕਿ ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਕੀ ਕਰਦੀ ਹੈ?
- ਯੂਨੂਸ** : ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ ਬਾਬਤ ਅੰਤਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਦਲ ਇਕ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਦਲ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵੱਲੋਂ ਅਧਿਕਾਰਤ ਦਲ ਹੈ ਜੋ ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ ਅਤੇ ਗ੍ਰੀਨ ਹਾਊਸ ਗੈਸਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।
- ਜ਼ੀਨਤ** : 1988 ਵਿੱਚ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਉਪਰ ਅੰਤਰ ਸਰਕਾਰੀ ਪੈਨਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ

ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵੱਡੀ ਸਫਲਤਾ 1997 ਦਾ ਕਿਯੋਟੋ ਪ੍ਰੋਟੋਕਾਲ ਸੀ।

- ਅਰਜਨ** : ਤਾਂ ਆਂਟੀ, ਕੀ ਕਿਯੋਟੋ ਪ੍ਰੋਟੋਕਾਲ ਦਾ ਵੀ ਸਬੰਧ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਾਲ ਹੈ?
- ਜੀਨਤ** : ਹਾਂ ਬੇਟਾ, ਕਿਯੋਟੋ ਪ੍ਰੋਟੋਕਾਲ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਉਪਰ ਬਣੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਫਰੇਮਵਰਕ ਕਨਵੈਂਸ਼ਨ (ਯੂ.ਐਨ.ਐਫ.ਸੀ.ਸੀ.) ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਇਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਮਝੌਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਹਰਿਤ ਘਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗੈਸਾਂ ਦੇ ਉਤਸਰਜਨ ਵਿਚ ਕਮੀ ਦੇ ਉਹ ਟੀਚੇ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਭ ਉਪਰ ਲਾਗੂ ਹੋਣ। ਇਸ ਕਿਯੋਟੋ ਪ੍ਰੋਟੋਕਾਲ ਨੂੰ ਕਿਯੋਟੋ, ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ 11 ਦਸੰਬਰ 1997 ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ 16 ਫਰਵਰੀ 2005 ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।
- ਪ੍ਰਕਾਸ਼** : ਕਿਯੋਟੋ ਪ੍ਰੋਟੋਕਾਲ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਅਵਧੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਛੇ ਮੁੱਖ ਗ੍ਰੀਨਹਾਊਸ ਗੈਸਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨੇ ਕਾਰਬਨ ਡਾਇਆਕਸਾਈਡ (CO₂); ਮੀਥੇਨ (CH₄); ਨਾਈਟ੍ਰਸ ਆਕਸਾਈਡ (N₂O); ਹਾਈਡਰੋ ਫਲੋਰੋ ਕਾਰਬਨ (HFC); ਪਰ ਫਲੋਰੋ ਕਾਰਬਨ (PFC); ਅਤੇ ਸਲਫਰ ਹੈਕਸਾ ਫਲੋਰਾਈਡ (SF₆), ਦੇ ਉਤਸਰਜਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿੱਚ ਲੈਂਦੇ ਹਨ!
- ਯੂਨੂਸ** : ਦਸੰਬਰ 2015 ਦੌਰਾਨ ਪੈਰਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਮਝੌਤਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਸਾਰ ਪੱਧਰੀ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿਚ, ਹੋਏ ਇਸ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਮਝੌਤੇ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਸ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਤਾਪਮਾਨ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ 2 ਡਿਗਰੀ ਸੈਲਸੀਅਸ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਰੱਖਣ ਦਾ ਸੀ।
- ਜੀਨਤ** : ਨਵੰਬਰ 2017 ਤਕ, ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਬਾਬਤ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਫਰੇਮਵਰਕ ਕਨਵੈਂਸ਼ਨ ਦੇ 195 ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਉਪਰ ਦਸਤਖਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 170 ਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪਾਰਟੀ ਵੀ ਬਣ ਗਏ ਹਨ।
- ਸੁਰਜੀਤ** : ਅੰਕਲ, ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਉਪਰ ਤਾਂ ਹਰ ਸਾਲ ਹੀ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸੰਮੇਲਨ ਜਾਂ ਸਮਝੌਤਾ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਸੰਮੇਲਨ ਦੀ ਕੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੱਲ ਸੀ?
- ਯੂਨੂਸ** : ਪਿੱਛੇ ਹੋਏ ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਦੇ ਉਲਟ, ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਨੇ ਹਰੇਕ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਇਸ ਕਾਰਜ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦੇ ਲਈ ਖੁਦ ਆਪਣਾ ਉਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਟੀਚਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ - ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਕਟਾਈ ਰੋਕਣਾ, ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕੂਲ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੱਲ ਖੋਜਣਾ, ਕਾਰਬਨ ਉਤਸਰਜਨ ਨੂੰ ਸੀਮਿਤ ਕਰਨਾ ਅਦਿ ਉਪਰ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ।
- ਜੀਨਤ** : ਇਹ ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੁਲਾਂਘ ਸੀ, ਇਸ ਨਾਲ ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਬਦਲਿਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ

ਵੀ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ! ਹਰ ਮੁਲਕ ਅਪਣੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦਾ ਟੀਚਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਜੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ! ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਹਕੀਕੀ ਅਤੇ ਸਹੀ ਮਾਅਨਿਆਂ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੋਵੇਗਾ।

ਯੂਨੁਸ : ਭਾਰਤ ਨੇ ਪੈਰਿਸ ਸਮਝੌਤੇ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਚੀਨ, ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਯੂਰੋਪੀਅਨ ਸੰਘ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਾਰਬਨ ਡਾਇਆਕਸਾਈਡ ਉਤਸਰਜਨ ਵਾਲੇ ਚੌਥੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਦੇਸ਼ ਹਾਂ।

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ : ਭਾਰਤ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਨੁਕੂਲਨ ਤੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਅੰਗ ਸੀ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਵੀ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਸਬੰਧੀ ਬਹਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਤੇਜ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ

ਯੂਨੁਸ : ਹਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਉਪਰ ਸੰਨ 2002 ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸੰਮੇਲਨ ਹੋਇਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਫਰੇਮਵਰਕ ਕਨਵੈਂਸ਼ਨ 'ਤੇ ਦਸਤਖ਼ਤ ਕੀਤੇ ਸਨ ਤਾਂ....., ਇਸ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਨੇ ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਉਪਰ ਇਕ ਸੰਯੁਕਤ ਘੋਸ਼ਣਾ ਦੇ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਐਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਭਾਰਤ ਨੇ ਸਮਝੌਤੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਤਸਰਜਨ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਉਪਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਜ਼ੀਨਤ : ਇਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ ਜੂਨ 2008 ਵਿਚ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਬਦਲਾਅ ਬਾਬਤ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਜ ਯੋਜਨਾ (NAPCC ਜਾਂ ਨੈਸ਼ਨਲ ਐਕਸ਼ਨ ਪਲਾਨ ਆਨ ਕਲਾਈਮੇਟ ਚੇਂਜ) ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ, ਜਿਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ - ਕਾਰਬਨ ਉਤਸਰਜਨ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦੀਰਘ ਕਾਲਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।

ਯੂਨੁਸ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਐਕਸ਼ਨ ਪਲਾਨ ਆਨ ਕਲਾਈਮੇਟ ਚੇਂਜ ਵਿਚ ਜਲਵਾਯੂ ਸੁਰੱਖਿਅਣ ਅਤੇ ਅਨੁਕੂਲਨ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਇਹ ਯੋਜਨਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅੱਠ ਤਰਜੀਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ, ਊਰਜਾ ਕੁਸ਼ਲਤਾ, ਸਥਾਈ ਅਵਾਸ, ਪਾਣੀ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਵਿਚ ਪਰਿਸਥਿਤਿਕੀ ਤੰਤਰ ਦਾ ਸੁਰੱਖਿਅਣ, ਵਣੀਕਰਨ, ਸਥਾਈ ਖੇਤੀ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੇਤੂ ਰਣਨੀਤਿਕ ਗਿਆਨ ਉਪਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਿਸ਼ਨ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।

ਸੁਰਜੀਤ : ਅੰਕਲ, ਇਸ ਵਿਚ ਤਾਂ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨੂੰ ਇਕ ਅਹਿਮ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਯੂਨੁਸ : ਹਾਂ ਸੁਰਜੀਤ, ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਨੁਕੂਲਨ ਦੇ ਉਪਾਅ ਇਸ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਜਲਵਾਯੂ ਰਣਨੀਤੀ ਦਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਜ ਯੋਜਨਾ ਵਿਚ 8 ਮਿਸ਼ਨ

ਸਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ 8 ਮਿਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚੋਂ 4 ਬਦਲਾਅ ਕਾਰਨ ਆਫਤਾਂ ਘਟਾਉਣ ਉਪਰ ਸਨ, 3 ਅਨੁਕੂਲਨ ਉਪਰ ਅਤੇ 1 ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਉਪਰ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਠੇ ਮਿਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਉਪਰ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ, ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣ ਬਾਬਤ ਭਾਰਤ ਦੀ ਤਰਜੀਹ ਅਤੇ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਜ਼ੀਨਤ : ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਲਈ ਕਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵੀ ਪਹਿਲੂ ਜਿਵੇਂ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਉਪਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਜ ਯੋਜਨਾ (NAPCC), ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਉਪਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਨੁਕੂਲਨ ਕੋਸ਼ (NAFCC), ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਾਰਵਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (CCAP) ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਉਪਰ ਰਾਜਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ (SAPCC) ਆਦਿ ਹਨ।

ਯੂਨੂਸ : ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੇ ਪਰਿਸਥਿਤਿਕ ਤੰਤਰ ਨੂੰ ਬਣਾਏ ਰੱਖਣ ਦੇ ਲਈ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਿਸ਼ਨ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨਾਲ ਹੀ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਅਰਜਨ : ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਅੰਕਲ?

ਯੂਨੂਸ : ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਨਕ ਸਮੁਦਾਇ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਸਥਿਤਿਕ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ।

ਜ਼ੀਨਤ : ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਉਪਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਨੁਕੂਲਨ ਕੋਸ਼ (ਐਨ.ਏ.ਐਫ.ਸੀ.ਸੀ.) ਦੇ ਤਹਿਤ ਰਾਜਸਥਾਨ, ਸਿੱਕਿਮ, ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਤਮਿਲਨਾਡੂ, ਮਿਜ਼ੋਰਮ, ਮਨੀਪੁਰ ਅਤੇ ਕੇਰਲ ਵਿਚ ਅਨੁਕੂਲਨ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਚਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਯੂਨੂਸ : ਉਤਰਾਖੰਡ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਕਾਰਨ ਹਿਮਾਲਿਆ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਵੀ ਇਕ ਵੱਡਾ ਖਤਰਾ ਹੈ। ਉਤਰਾਖੰਡ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਹਨ - ਚੀੜ੍ਹ ਦੀਆਂ ਪੱਤੀਆਂ! ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੱਤੀਆਂ ਦੇ ਨਿਪਟਾਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਕੇ ਜੰਗਲਾਂ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਵੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸੁਰਜੀਤ : ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੱਤੀਆਂ ਦਾ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹਨ?

ਯੂਨੂਸ : ਬੇਕਾਰ ਪਈਆਂ ਪੱਤੀਆਂ ਨਾਲ ਧੂਆਂ ਰਹਿਤ ਕੋਲਾ ਬਣਾ ਕੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਵੇਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਚੀੜ੍ਹ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੱਤੀਆਂ ਤੋਂ ਕਾਗਜ਼ ਵੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

- ਜ਼ੀਨਤ** : ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਕਟਾਈ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਹਰਿਤ ਘਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗੈਸਾਂ ਦੇ ਉਤਸਰਜਨ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਰੈੱਡ ਪਲੱਸ (REDD+) ਨਾਮਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਹਿਲ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਣਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਵਣ-ਵਾਸੀ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ।
- ਵਸੁਧਾ** : ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਹ ਵਣ ਕਾਰਬਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਗਰਕੀਆਂ (ਸਿੰਕ) ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਪਹਿਲ ਕਾਫੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋਵੇਗੀ।
- ਯੂਨੂਸ** : ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਰੈੱਡ ਪਲੱਸ ਦੇ ਖਾਤੇ ਵਿਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਵਿੱਤੀ ਲਾਭਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਣ ਵਿਚ ਸਥਾਨਕ ਸਮੁਦਾਵਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਉਪ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਰੈੱਡ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਬਨਾਏ ਜਾਣੇ ਹਨ।
- ਪ੍ਰਕਾਸ਼** : ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰਾ ਰਾਸ਼ਟਰ ਇਕ ਬਿਹਤਰ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਗਠਿਤ ਮਿਸ਼ਨ ਵਜੋਂ ਯਾਨੀ - ਕਾਰਬਨ ਉਤਸਰਜਨ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ, ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਾਲ ਲੜਣ ਅਤੇ ਇੱਕ ਬਿਹਤਰ ਦੁਨੀਆ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ-ਮੁੱਠ ਹੋ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਤਨਾਂ ਬਾਬਤ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ 24 ਤੋਂ 28 ਫਰਬਰੀ 2020 ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਆਈ ਪੀ ਸੀ ਸੀ ਦੇ 52ਵੇਂ ਸੈਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ
- ਵਸੁਧਾ** : ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਾਲ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸਾਨ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮੁਦਾਇ ਹੈ। ਪਰ UNPCC ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਸਾਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਗ੍ਰੀਨ ਹਾਊਸ ਗੈਸਾਂ ਦਾ ਕਰੀਬ ਇੱਕ ਚੁਥਾਈ ਭਾਗ ਖੇਤੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨੇ ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨੀ ਖਾਦਾਂ, ਕੀਟ ਨਾਸ਼ਕ, ਨਦੀਨ ਨਾਸ਼ਕ, ਜੈਵਿਕ ਈਂਧਨ!
- ਪ੍ਰਕਾਸ਼** : ਪਰ ਗ੍ਰੀਨ ਹਾਊਸ ਗੈਸਾਂ ਦੇ ਉਤਸਰਜਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਆਧੁਨਿਕ ਖੇਤੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਰੀਬ 60% ਤਕ ਬਿਹਤਰ ਸਾਬਤ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਤਕੜੇ ਹੋਣ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ!
- ਯੂਨੂਸ** : ਬੇਸ਼ੱਕ ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਭੋਜਨ-ਪੂਰਤੀ ਤੇ ਬੁਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਿਕਿੰਮ ਵਰਗੇ ਕਈ ਰਾਜ ਅਜੇ ਵੀ 100% ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਰਾਜ ਹੁਣ ਇਸ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।
- ਜ਼ੀਨਤ** : ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਨਾਜ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਰਗੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਚਲਣ ਅਜੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ! ਪਰ ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀ ਖੋਜ ਪਰਿਸ਼ਦ ਨੇ ਘੱਟ ਪਾਣੀ

ਵਰਤਣ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਕੇ ਉਮੀਦ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਰਨ ਦਰਸਾਈ ਹੈ! ਇਹ ਫਸਲਾਂ ਘੱਟ ਪਾਣੀ ਵਾਲੇ ਸਾਡੇ ਮਾਲਵੇ ਵਰਗੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਜਾਂ ਰੇਗਿਸਤਾਨੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਚੰਗਾ ਝਾੜ ਦੇ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ! ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਘੱਟ ਸਮਾਂ ਅਵਧੀ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ : ਹਾਂ! ਅਜਿਹੇ ਉਦਾਹਰਨ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਅਨੁਕੂਲਨ ਦੇ ਕਾਫੀ ਬੇਹਤਰੀਨ ਉਦਾਹਰਨ ਹਨ।

ਜ਼ੀਨਤ : ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਈ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਅਤੇ ਸਥਾਈ ਤਰੀਕੇ ਤਲਾਸ਼ੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਜਲਵਾਯੂ-ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਾਰਨ ਖੇਤੀ ਤੇ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਬਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਾਲੀਥੀਨ ਤੋਂ ਬਣੇ ਪਾਲੀਹਾਊਸ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਪੈਣ ਵਾਲੀ ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਤਾਪਮਾਨ ਨਿਯੰਤਰਨ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਸਮੀ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਵਧਾਉਣਾ ਸੰਭਵ ਹੈ।

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ : ਸੁਰੱਖਿਅਤ/ਟਿਕਾਊ ਕੀਟ ਪ੍ਰਬੰਧਣ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਜੈਵਿਕ ਖਾਦ ਤੋਂ ਇਕ ਸਪ੍ਰੇਅ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪਿਆਜ਼ ਦੇ ਪੌਦੇ ਉਪਰ ਇਸ ਦਾ ਛਿੜਕਾਅ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮਿੱਟੀ, ਪਾਣੀ ਜਾਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਏ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਯੂਨੂਸ : ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਕੀਟਾਂ ਨੂੰ ਫਸਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਲਕੇ ਜਾਲ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਫੇਦ ਕੀਟਾਂ ਅਤੇ ਬੀਟਲਾਂ ਵਰਗੇ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਫਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ!

ਅਰਜਨ : ਅੱਛਾ ਤਾਂ ਇਹ ਫਸਲਾਂ ਦੀਆਂ ਮੱਛਰਦਾਨੀਆਂ ਵਰਗੇ ਨੇ ਜੋ ਕੀਟਾਂ ਨੂੰ ਫਸਲਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਣ ਦਿੰਦੇ!

(ਸਾਰੇ ਹੱਸਦੇ ਹਨ)

ਸੁਰਜੀਤ : ਅੱਛਾ ਜੀ, ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸੋ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲਣ ਦੇ ਲਈ ਕੀ-ਕੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਚਲਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ?

- ਜ਼ੀਨਤ** : ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਆਰਕਿਡ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਲਈ ਕਈ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਆਰਕਿਡ ਈਕੋ ਜ਼ੋਨ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਕੇ ਆਰਕਿਡ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਟਿਸੂ-ਕਲਚਰ ਤਕਨੀਕ ਰਾਹੀਂ ਅਤੇ ਬਰਤਨਾਂ ਜਿਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੂਟੇ ਉਗਾਉਣ ('ਇਨ ਵਿਟੋ ਪ੍ਰੋਪੇਗੇਸ਼ਨ') ਰਾਹੀਂ ਪੌਲੀ-ਹਾਊਸਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜ ਲੱਖ ਪੌਦੇ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਪਾਰਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਯੂਨੂਸ** : ਉਰਜਾ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਬਿਊਰੋ ਨੇ ਉਰਜਾ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਪੱਖੋਂ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ 'ਰਾਜ ਉਰਜਾ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਸੂਚਕ ਅੰਕ' ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਪਰਾਲਾ ਵੀ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ।
- ਜ਼ੀਨਤ** : ਮੱਠਾਰ ਦੀ ਖਾੜੀ ਅਤੇ ਤਮਿਲਨਾਡੂ ਦੇ ਕੁਝ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਜੈਵ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਨਿਵਾਸ ਸਥਲਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਕੁਝ ਚੀਰਘ ਕਾਲੀਨ ਉਪਾਅ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।
- ਯੂਨੂਸ** : ਛੱਤੀਸਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਵੀ ਜਲ ਮਗਨ ਭੂਮੀਆਂ (ਦਲਦਲਾਂ) ਅਤੇ ਜਲ-ਭਡਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਣ ਲਈ ਕੁਝ ਉਪਾਅ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।
- ਜ਼ੀਨਤ** : ਪਾਣੀ ਦੀ ਘਾਟ ਵਾਲੇ ਮੇਘਾਲਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਵਾਲੇ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵਧਾਵਾ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।
- ਯੂਨੂਸ** : ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਵਾਲੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਉਪਰ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।
- ਵਸੁਧਾ** : ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿਅਦਾਤਰ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਤਹਿ ਸ਼ੁਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾਉਂਦੀਆਂ?
- ਜ਼ੀਨਤ** : ਭਾਰਤੀ ਤਕਨੀਕੀ ਸੰਸਥਾਨ (ਆਈ.ਆਈ.ਟੀ.), ਗੁਹਾਟੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਬੰਧਣ ਸੰਸਥਾਨ ਇੰਦੌਰ ਦੇ ਖੋਜੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਕ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਨਾਲ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਕਾਰਕ ਹਨ: ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਬਾਰੇ ਸਹੀ ਸਮਝ ਦੀ ਘਾਟ, ਖੋਜੀਆਂ ਅਤੇ ਨੀਤੀ ਘਾੜਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਨਾਖਤ ਕੀਤੀਆਂ ਅਨੁਕੂਲਨ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਸਮਰਥਾ ਅਤੇ ਧਨ ਦੀ ਘਾਟ!
- ਵਸੁਧਾ** : ਜਲਵਾਯੂ ਅਨੁਕੂਲਣ ਦੇ ਲਈ ਜਨਤਕ-ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਬੇਹੱਦ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

- ਯੂਨੂਸ** : ਹਾਂ ਭਾਬੀ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਸਮਝੋ।
- ਜ਼ੀਨਤ** : ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਸਾਡੀ ਅਹਿਮ ਲੋੜ ਹੈ! ਤਿਆਰੀ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਸਦਾ ਲਾਭ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਯੂਨੂਸ** : ਅਨੁਕੂਲਨ ਉਪਾਵਾਂ ਦੇ ਉਦਾਹਰਨ ਹਨ, ਤੁਪਕਾ ਸਿੰਚਾਈ, ਪਾਣੀ ਦੇ ਪੁਨਰ-ਚਕਰੀਕਰਨ (ਰੀਸਾਇਕਲਿੰਗ) ਰਾਹੀਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਖਪਤ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ, ਬਰਸਾਤੀ ਜਲ ਦਾ ਭੰਡਾਰਨ ਵਧਾਉਣਾ, ਫਸਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸੋਕਾ ਝੱਲ ਸਕਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬੀਜਣੀਆਂ ਆਦਿ।
- ਜ਼ੀਨਤ** : ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲਗਾਤਾਰ ਚਰਮਸੀਮਾ ਦੇ ਮੌਸਮ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਲਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਸਮਰਥ ਕਰਨਾ; ਤੱਟੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਨਵੇਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਆਫਤਾਂ ਲਈ ਰਾਹਤ ਤਿਆਰੀਆਂ ਵਧਾਉਣਾ ਵੀ ਅਨੁਕੂਲਨ ਉਪਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ!
- ਪ੍ਰਕਾਸ਼** : ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਸਾਡੇ ਗ੍ਰਹਿ ਉਪਰ ਜੀਵਣ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉੱਭਰੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਚੁਣੌਤੀ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਲਈ ਸਾਡੀ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਹਰ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ ਯੋਗਦਾਨ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿ ਸਭ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਬੇਹਤਰੀਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ:

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-1: ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਬਦਲਾਅ ਨਾਲ ਅਨੁਕੂਲਨ ਵਾਸਤੇ ਯਾਣੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਢਾਲਣ ਵਾਸਤੇ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ: ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਬਦਲੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਸਹਿ ਸਕਣ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀਆਂ !

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-2: ਵਾਤਾਵਰਣ ਬਦਲਾਅ ਕਾਰਨ ਆਈਆਂ ਆਫਤਾਂ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਘਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ: ਤਟ-ਵਰਤੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਵਾਸਤੇ ਆਫਤ ਰੋਧਕ ਇਮਾਰਤੀ ਸਾਜੀ ਰਾਹੀਂ